

کتابنامه بزرگ قرآن کریم

وابسته به دانشگاه امام صادق (ع)

گفتگو با حجة الاسلام آقای بکائی مسؤول
کتابنامه بزرگ قرآن کریم

کند، آنچه در پی می آید گفتگوی بینات است با حجة الاسلام والمسلمین بکائی، مسؤول دفتر و طرح کتابنامه بزرگ قرآن کریم:

بینات: کتابنامه بزرگ قرآنی در دانشگاه امام صادق (ع) با مسؤولیت جناب عالی در حال تهیه و تدوین است. با تشکر از زحمات شما در این راه خواهشمندیم در معرفی این اثر بزرگ توضیح بفرمایید.

حجة الاسلام بکائی: ابتداء، از شما که در صدد معرفی این کتابنامه بزرگ قرآنی هستید، تشکر می کنم. باید به عرض برسانم که بذر نخستین این طرح، در سال ۱۳۶۹ هـ. ش. در ذهن ما پاشیده شد. منشاء آن هم این بود که: یکی از دوستان، تلفنی به من گفت:

آثار تدوین یافته در آستانه قرآن، که پیشینه ای بس کهن دارد، بیشترین حجم آثار مکتوب فرهنگ اسلامی را تشکیل می دهد. از آغازین سده های تاریخ اسلام تا کنون صدها، محدث، مفسر، متکلم و عالم درباره تفسیر آیات الهی، مباحث و مطالبی که با قرآن در پیوند بوده است قلم زده و مجموعه های، خرد و کلان فراوانی سامان داده اند. برخی از عالمان به فهرست نگاری این آثار همت گماشته و بخشهایی از این مجموعه عظیم را فهرست کردند، که فراگیر و گسترده نیست اکنون (دفتر کتابنامه بزرگ قرآن کریم) وابسته به (دانشگاه امام صادق (ع)) همت ورزیده است تا کتابشناسی تمام این آثار را (در حد توان) تدوین و نشر

آیا شما می دانید در مورد قرآن چقدر کتاب نوشته شده است؟

گفتم خیر، متأسفانه نمی دانم.

بعد، به فکر فرو رفتم و ناراحتی سراپای وجودم را گرفت که چرا ما باید در مورد کتاب آسمانی خود، قرآن کریم، و لوبه طور تقریب، ندانیم چقدر کتاب نوشته شده است.

در پی این مسأله بر خوردم به کلام نویسنده مصری: مصطفی صادق الرافعی، که در کتاب «اعجاز القرآن و البلاغة النبویه» می نویسد:

«از آن زمان که تاریخ به وجود آمده، در همه عالم، کتابی شناخته نشده است که به اندازه قرآن، یا نزدیک به آن، شرح و تفسیر بر آن، نگاشته و یا تألیف و تصنیف در باره اش شده باشد.»

شما می دانید تعداد کتابهایی که پیرامون یک کتاب نوشته شده بیانگر اندازه اعتبار و عظمت آن کتاب است؛ زیرا می باید کتاب عمیق باشد، تا در پیرامونش بتوان قلم فرسایی کرد.

و بعد به فهرستی در این باب دسترسی پیدا کردم، به نام: «معجم مصنفات القرآن الکریم»، تألیف علی اسحاق شوآخ اهل لازقیه سوریه که کتاب را در ریاض نوشته است.

در این کتاب، حدود چهار هزار نوشته بزرگ و کوچک، معرفی شده است. ولی، با توجه به وسعت و گستردگی تألیفات قرآنی، این کار، ابتدایی، محسوب می شود.

در پی این فکر، به حضور حضرت آیه

الله مهدوی کنی، ریاست محترم دانشگاه امام صادق (ع) رسیدم و پیشنهاد کردم که شما امکاناتی فراهم کنید، تا کتابنامه ای برای قرآن مقدس نوشته شود. ایشان هم بعد از مشورتها، تعیین چهارچوبه طرح، رفع اشکالات و پیش بینی مقدار امکانات لازم، دستور انجام این کار را کتباً به این جانب صادر فرمودند. به دنبال آن فعالیت برای جمع آوری منابع آغاز شد. مقصد ما و حوزه تحقیقات این دفتر آن بود که کلیه کتابهایی که پیرامون قرآن تألیف شده، از تفسیر، ترجمه، علوم قرآنی و سایر پژوهشهای قرآنی به وسیله هر کس و به هرزبانی در طول تاریخ اسلام و در هر جای دنیا، شناسایی گردد و در کتابنامه بزرگ قرآن کریم، ثبت شود.

ابتداءً، در داخل ایران، با مسافرت به شهرهای: مشهد، قم، یزد، تبریز، اصفهان، کاشان و سایر شهرهایی که احتمال وجود کتب خطی و منابع قرآنی بود، تقریباً نود درصد منابع موجود در ایران تهیه شد. و با همکاری دانشجویان دانشگاه امام صادق (ع)، کار فیش برداری آغاز شد و این کاری بود بسیار دشوار، اما چاره ای نبود و می بایست انجام شود، تا اصل کار فراگیر و معتبر باشد.

سپس، به خارج از کشور مسافرت کردم. اول به سوریه رفتم و از کتابخانه های مهم آن کشور، در دمشق و حلب فهرست تهیه نمودم. بعد به شبه قاره رفتم و حدود پنجاه روز در آن جا بودم و از کتابخانه های

هم اکنون، کار بررسی و فیش برداری از مدارك فوق ادامه دارد. اخیراً، کار تدوین را هم شروع کرده ایم که حرف الف در حال آماده شدن است.

اما روش ما، در تدوین: نامهای کتابها را به ترتیب حروف الفباء تنظیم می کنیم و در آن، خصوصیات نسخه، از نظر توصیفی و موضوعی، بیان می شود.

بیانات: تا کنون چه مقدار از کتابهای قرآنی را فیش برداری کرده اید؟

حجة الاسلام بکائی: آمار کتابها

و آثار قرآنی به طور تحقیقی امکان پذیر نیست؛ زیرا قرآن دریایی است که ساحل و کرانه ندارد؛ اما آمار مقدار کاری که انجام شده و فیشهایی که تهیه شده است، از باب نمونه ذکر می کنیم:

در حدود ۱۵۰ هزار فیش، به صورت شناسنامه از کتابهای قرآنی که تا کنون شناسایی شده تهیه شده است. در این جا، آماری از عناوینی که در موضوعات گوناگون قرآن نگاشته شده ارائه می دهیم، تا گوشه ای از عظمت قرآن را بنمایاند:

۱. تفسیر کامل قرآن ۳۹۷۲.
۲. تفسیر بعض السور ۲۹۱۲. (که یک سوره یا دو سوره یا عم جزء را تفسیر کردند).
۳. تفسیر بعض الآیات ۲۰۴۳. (که یک یا چند آیه را تفسیر کردند).
۴. قرائات ۴۵۸۲.
۵. تجوید قرآن ۳۲۶۹ (یعنی اداء الحروف

مهم پاکستان و هندوستان فهرست برداری کردم. البته وضع کتاب و کتابداری در هند بسیار تأسف انگیز بود. در بعضی موارد، کتابها در کیسه گونی نگهداری می شد! از جمله کتابخانه مرحوم حامد حسین (ره)، صاحب «عباقت» چنین وضعی داشت. متأسفانه، به خاطر اختلاف ورثه، نگذاشتند کتابها را ببینم. وضعیت کتابخانه های هند، بسیار ناراحت کننده بود. به گونه ای که وقتی از شهر لکنهو برگشتم، از من پرسیدند: چند کتابخانه در آن جا دیدید؟

گفتم: من هیچ کتابخانه ای ندیدم. آنچه دیدم، سی و دو انبار کتاب بود! به ترکیه رفتم. کشوری که مشهور است در آن سیصد هزار کتاب خطی فهرست شده وجود دارد! تا آنجا که مقدر بود از فهرست کتابهای قرآنی آنها زیر اکس تهیه شد.

سال گذشته، نزدیک به دو ماه از کشورهای انگلستان، آلمان، فرانسه دیدن کردم و فهرستهای بسیاری را به زبانهای اروپایی فراهم نمودم. ولی متأسفانه هنوز از آن منابع فیش برداری نشده است. اخیراً، فهرستهای جدیدی از آمریکا، مادرید، تونس، مراکش و بوسنی به دست ما رسیده است.

بنابراین، منابع و مؤاخذ این کتابنامه عبارت است از: تمامی فهرستهای کتابهای چاپی و خطی سراسر جهان، فهرست مؤسسه های انتشاراتی دنیا، دائرة المعارفها، کتب رجال و تراجم و هر کتابی که در آن از تألیف قرآنی نام برده است.

- و حفظ الوقوف)
۶. حاشیه بر تفسیر بیضاوی ۴۸۸ (تفسیر مورد توجه برادران اهل سنت).
  ۷. حاشیه بر تفسیر کشاف ۵۱۶.
  ۸. حاشیه بر تفسیر جلالین ۲۰.
  ۹. الآيات النازله في العترة الطاهرة ۳۱۱.
  ۱۰. اعراب القرآن ۴۲۵.
  ۱۱. مفردات قرآن ۳۰۴.
  ۱۲. قصص القرآن ۶۹۳.
  ۱۳. الناسخ و المنسوخ ۲۸۵.
  ۱۴. اعجاز القرآن ۵۸۴.
  ۱۵. رسم المصاحف ۲۶۷.
  ۱۶. ترجمه قرآن ۵۰۵.
  ۱۷. اصول التفسیر ۲۱۳.
  ۱۸. ترتیب القرآن ۲۲۶.
  ۱۹. لغات قرآن ۲۷۵.
  ۲۰. معجم های قرآنی ۱۰۴.
  ۲۱. غریب القرآن ۴۶۰.
  ۲۲. اسماء الحسنی ۲۰۴.
  ۲۳. قرآن و دانش جدید ۳۴۰.
  ۲۴. آموزش قرآن ۲۴۸.
  ۲۵. فضائل القرآن ۵۵۰.
  ۲۶. بسم الله ۵۲۱.
  ۲۷. علوم قرآن ۴۲۴.
  ۲۸. تأویل قرآن ۲۲۸.
  ۲۹. خواص القرآن ۲۴۱.
  ۳۰. اخلاق در قرآن ۲۰۰.
  ۳۱. آداب تلاوة القرآن ۱۳۴.
  ۳۲. وجوه و نظائر قرآن ۱۰۳.
  ۳۳. معانی القرآن ۱۷۶.
۳۴. اسئلة القرآن ۱۵۷.
  ۳۵. مشکل القرآن ۱۸۷.
  ۳۶. عدم تحریف قرآن ۷۸.
  ۳۷. حروف القرآن ۱۰۶.
  ۳۸. امثال القرآن ۶۰.
  ۳۹. خلق القرآن ۵۱.
  ۴۰. منافقین در قرآن ۱۶.
  ۴۱. سوگندهای قرآن ۲۷.
  ۴۲. قرآن و نبوت ۴۷.
  ۴۳. قرآن و قیامت ۹۵.
  ۴۴. سیمای مؤمنین در قرآن ۳۱.
  ۴۵. وحی در قرآن ۴۷.
  ۴۶. طبقات قراء و مفسران ۹۸.
  ۴۷. تاریخ قرآن ۹۲.
  ۴۸. ثواب القرآن ۳۱.
  ۴۹. قرآن و اعتقادات ۱۴۸.
  ۵۰. پیامبر در قرآن ۷۹.
  ۵۱. مهمات قرآن ۵۹.
  ۵۲. سیمای زن در قرآن ۷۳.
  ۵۳. استخاره و تفال با قرآن ۷۱.
  ۵۴. عددالآی و السور ۱۴۷.
  ۵۵. تألیفات گوناگون قرآنی حدود ۳۵۰۰.
  ۵۶. بررسی های قرآنی حدود ۴۰۰۰.
  ۵۷. مجاز القرآن ۸۲.
  ۵۸. قرآن و تاریخ ۲۶.
  ۵۹. قرآن و فلسفه ۱۶.
- بیانات:** بامید اینکه این تلاش ارزنده به نحو مطلوب پایان برسد از اینکه در این صاحبه شرکت کردید تشکر می کنیم.